

De dood van de waanzinnige graaf Willem IV

Memorietafel van de heren van Montfoort, Utrecht ca. 1400 (Rijksmuseum Amsterdam). Omgekomen samen met Graaf Willem IV in de oorlog tegen de Friezen in 1345.

Tijdens de zomer van 1345 trekken donkere wolken samen boven de stad Utrecht. Graaf Willem IV van Holland, Zeeland en Henegouwen belegert met een groot ridderleger¹ de stad. Met blijden worden enorme rotsblokken over de stadswal geslingerd. Zo'n zes weken houdt Utrecht stand, maar uiteindelijk geeft de stad zich over en smeken de Utrechters om vergiffenis.

Willem, die vanwege zijn onstuimige karakter de bijnaam 'de waanzinnige' heeft, trekt met zijn leger direct door naar Friesland om zijn gezag over het gebied te versterken. Maar zijn leger wordt binnen de kortste keren door het Friese boerenleger verpletterend verslagen. Ook Willem sneuvelt en omdat zijn kind al in de wieg is gestorven, laat hij geen erfopvolger achter. De opvolgingsstrijd die hierdoor in zijn graafschap Holland ontstaat, vormt het begin van de zogenaamde 'Hoekse en Kabeljauwse twisten'. Van de chaotische situatie die in Holland door de dood van Willem ontstaat, wordt door de Utrechtse bisschop Jan van Arkel dankbaar gebruik gemaakt. Hij gooit het eeuwenlange juk van Holland en Gelre van zijn zwakke bisdom af.

Het duurt dan nog ongeveer tien jaar voordat Bernt Proeys wordt geboren. Maar zijn leven én zijn dood worden sterk beïnvloed door de ontwikkelingen die op gang komen door de dood van Willem IV. De moord op Bernt in 1425 is namelijk rechtstreeks verbonden met de dan nog steeds voortwoekerende Hoekse en Kabeljauwse twisten en met de strijd om een vette politieke buit: de bisschopszetel in Utrecht die heeft kunnen uitgroeien tot een machtsfactor van belang.

¹ Jansen, H.P.H. and Hoppenbrouwers, P.C.M., 1979. Heervart in Holland. *BMGN - Low Countries Historical Review*, 94(1), pp.1–26.

Vanaf circa 1250 wordt de bisschopszetel in Utrecht opeenvolgend bezet door zwakke bisschoppen. En opeenvolgende graven van Holland maken hier natuurlijk dankbaar gebruik van om hun invloed in het Sticht te vergroten². Een van deze zwakke bisschoppen is Jan van Diest. Van Diest is op voordracht van graaf Willem III van Holland op de bisschopszetel terecht gekomen en wordt volkomen overvleugeld door Holland en door Gelre.

Als graaf Willem III in 1337 sterft, wordt hij opgevolgd door zijn zoon Willem IV. Willem IV is een geharde ridder die leeft voor de strijd. Zijn militaire expedities wisselt hij af met toernooien en feesten. In 1336 gaat hij voor het eerst op expeditie naar Pruisen. Deze zomerkruistocht is religieus gemotiveerd en gericht tegen de heidense Litouwers en Pruisen die aan de rand van het Duitse Rijk in de buurt van de Oostzee leven³. Maar Amsterdam drijft in die tijd al handel met de gebieden rond de Oostzee en Willem wil met zijn expeditie ook de handel veilig stellen. Een typisch geval van 'de koopman en de dominee' avant la lettre. Willem is een echte ijzervreter die niks liever doet dan vechten en reizen. Dit levert hem de bijnaam 'le comte fou' op: de waanzinnige graaf⁴. In 1339 en 1340 neemt hij deel aan een oorlog tegen Frankrijk en in augustus 1343 gaat hij op pelgrimstocht naar het Heilige Land. Na nog twee kruistochten tegen de Pruisen valt hij Utrecht aan, waarover zometeen meer⁵.

Op 1 juni 1340 sterft de zwakke bisschop Jan van Diest en net als zijn vader is Willem IV erop gebrand zijn eigen bisschopkandidaat op de vacante zetel benoemd te krijgen. Hij werkt daarom samen met graaf Reinoud II van Gelre⁶, waarmee hij in 1342 zelfs een verdrag sluit waarin ze de invloedsfeer van het Sticht verdelen. De rivier de IJssel vormt de scheidslijnen tussen beide gebieden. Hoeveel invloed Willem IV in Utrecht heeft, blijkt wel uit het feit dat hij zelfs al tijdens het leven van bisschop Jan van Diest wordt aangesteld als regent ('momber') van Utrecht⁷. De nieuwe bisschop wordt gevonden in de persoon van Jan van Arkel. Van Arkel, ongeveer 26 jaar oud, is theologisch geschoold aan de Sorbonne universiteit in Parijs en kanunnik van de Dom in Utrecht⁸. Zijn broer, die verwarrend genoeg ook Jan van Arkel heet, is namens Willem IV Hollands stadhouder in Utrecht. Beide broers zweren trouw aan Willem IV⁹, nog voordat Paus Clemens VI Jan van Arkel in 1342 tot nieuwe bisschop benoemt. Willem IV lijkt dus in zijn missie geslaagd om een stroman op de bisschopszetel te krijgen, maar blijkt zich vies in de jonge bisschop te hebben vergist.

Na zijn wijding tot bisschop aan het pauselijk hof te Avignon, komt Jan van Arkel op 8 mei 1343 in Utrecht aan. Hij treft een bisdom in verval aan, zowel wereldlijk als kerkelijk. Het bisdom wordt niet alleen politiek overvleugeld door Holland en Gelre, ook de vijf kapittels (gemeenschap van geestelijken) in de stad gedragen zich onafhankelijk van hun bisschop. Tel daarbij op dat Stichtse edelen streven naar zelfstandigheid en daarvoor steun zoeken bij de graaf van Holland. Tenslotte zit het bisdom ook financieel aan de grond¹⁰. Bisschop Jan van Diest, de voorganger van Jan van Arkel,

² Struick, J. (1981). Utrechts betrekkingen tot het vlakke land in het middelste eeuwen. Keulen, Duitsland: Buhlau.

³ Aa, van der, A.J. (1852-1878). Biografisch woordenboek der Nederlanden. Haarlem, Nederland: Brederode

⁴ Mol, J. (2007). Tussen Staveren en Warns. *Plaatsen van herinnering*, 1. 228-239. Amsterdam, Nederland: Bert Bakker.

⁵ Brokken, H.M. (1982). Het ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Zutphen, Nederland: Walburgpers.

⁶ Rutgers, C.A. (1970). Jan van Arkel, bisschop van Utrecht. Groningen, Nederland: Wolters-Noordhoff.

⁷ Bruin, de, R. ea. (2000). Een paradijs vol weelde. Utrecht, Nederland: Matrijs.

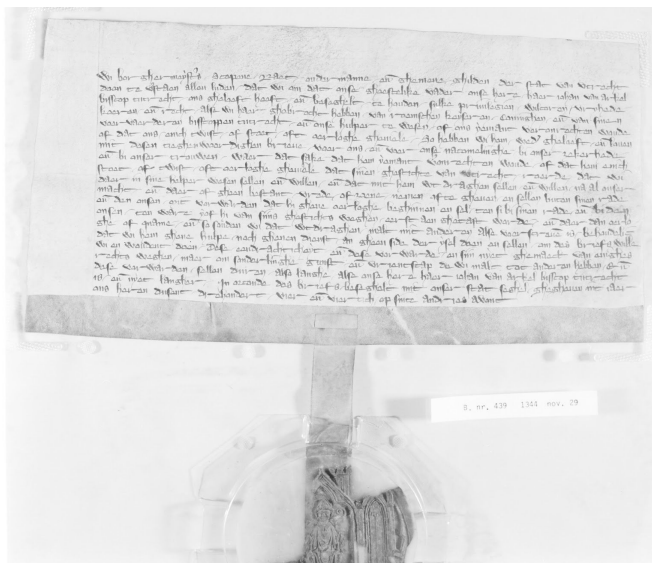
⁸ Rutgers, C.A. (1970). Jan van Arkel, bisschop van Utrecht. Groningen, Nederland: Wolters-Noordhoff.

⁹ Waller Zeper, S.A. (1914). Jan van Henegouwen, heer van Beaumont. Bijdrage tot de geschiedenis der Nederlanden in de eerste helft der veertiende eeuw. Den Haag, Nederland: Martinus Nijhoff.

¹⁰ Rutgers, C.A. (1970). Jan van Arkel, bisschop van Utrecht. Groningen, Nederland: Wolters-Noordhoff.

heeft bezittingen verpand om aan zijn verplichtingen te kunnen voldoen en op die manier is zelfs kasteel Vreeland ten Noorden van Utrecht in handen van de Hollandse graaf gekomen¹¹. Het kasteel is eeuwen geleden al gesloopt en op de vroegere locatie ligt tegenwoordig een saai grasveldje, direct naast het voortrazende verkeer van de N201. Maar in de tijd van Willem IV is het kasteel van cruciaal strategisch belang. Met kasteel Vreeland kan Willem namelijk de rivier de Vecht controleren en daarmee de aanvoer van goederen naar Utrecht. Dat Willem inziet hoe belangrijk het kasteel is, blijkt wel uit bewaard gebleven rekeningen waaruit is op te maken dat hij kasteel Vreeland heeft versterkt met meer dan 32.000 stenen. Ook het dichterbij de stad gelegen kasteel Nijenrode domineert de Vecht. En met het ten zuiden van Utrecht gelegen kasteel IJsselstein beheerst Willem de rivier de IJssel. Dat de oude bisschop Jan van Diest kasteel Vreeland heeft weggegeven aan Willem IV, getuigt dus op z'n minst van roekeloosheid.

Bisschop Jan van Arkel ontpopt zich tot een man van meer kaliber en niet tot de marionet waar Willem IV op hoopt. Hij voert een politiek die juist de invloed van de graaf vermindert en stelt financieel orde op zaken. Hij verhuist daarvoor zelfs naar Grenoble in Frankrijk, omdat hij daar goedkoper kan leven. In zijn afwezigheid stelt hij zijn broer Robert van Arkel aan als regent¹². Zeer tegen de zin van zijn broer heer Jan van Arkel, die zoals we net zagen eerder namens Willem IV Hollands stadhouder in Utrecht is geweest. En zeer tegen de zin van Willem IV die liever een Hollandsgezinde stroman op die positie ziet. Bisschop Jan van Arkel wordt in zijn onafhankelijkheidspolitiek gesteund door de stad Utrecht, die een sterke bisschop wel ziet zitten om de invloed van de al te ambitieuze edelen in het Sticht tegen te gaan. Die kunnen namelijk een bedreiging vormen voor de handel van de stad. Op 29 november 1344 sluiten de stad en de bisschop daarom een verdrag waarin ze beloven elkaar in tijde van oorlog bij te staan.

En die oorlog komt er al heel snel. De lont in het kruitvat is een ruzie over wie het nieuwe hoofd ('proost') van de proosdij van Sint-Jan wordt. Zoals we ook in het leven van Bernt nog vaak zullen zien, staan in deze kwestie twee voornamelijk Utrechtse families en hun aanhang ('facties') recht tegenover elkaar: de Gunterlingen en de Lichtenbergers. De kandidaat van de Gunterlingen wordt gesteund door Willem IV, maar verliest desondanks de strijd en wordt met zijn aanhang door de Lichtenbergers uit de stad verbannen¹³. Willem IV ziet zijn invloed op het bisdom en de stad afnemen en grijpt militair in¹⁴.

Akte van verbintenis met bisschop Jan van Arkel.

Bron: *HUA 218-1 431*

¹¹ Bruin, de, R. ea. (2000). Een paradijs vol weelde. Utrecht, Nederland: Matrijns.

¹² Molhuysen, P. (1911-1937). Nieuw Nederlands biografisch woordenboek. Leiden, Nederland: Sijthoff.

¹³ Rutgers, C.A. (1970). Jan van Arkel, bisschop van Utrecht. Groningen, Nederland: Wolters-Noordhoff.

¹⁴ Bruin, de, R. ea. (2000). Een paradijs vol weelde. Utrecht, Nederland: Matrijns.

Per schip voert Willem wapens aan om Utrecht op de knieën te dwingen. Het indrukwekkendste moeten de grote katapulten ('blijden') zijn geweest, die gebouwd zijn in Dordrecht. Maar de waanzinnige graaf beschikt ook over stormrammen met ijzeren koppen, grote schilden die bescherming bieden en kruisbogen die hij in Vlaanderen heeft gekocht. Bizar genoeg heeft een wapenmeester uit Utrecht zo'n 8.000 pijlen aan de graaf van Holland verkocht, die nu tegen de stad worden ingezet¹⁵. Het geld voor het beleg heeft Willem losgepeuterd van de steden in Zeeland en Holland¹⁶.

Hoe groot het leger is dat Willem in de strijd werpt, is onbekend. In diverse historische kronieken wordt beweerd dat er dertigduizend man hebben meegedaan¹⁷. En uit rekeningen kan worden afgeleid dat Willem mogelijk voor zelfs vijftigduizend man voedsel heeft gekocht. Maar of dit leger ook daadwerkelijk in zijn geheel voor de poorten van Utrecht is verschenen of gedeeltelijk gebruikt is voor de oorlog tegen Friesland, is onduidelijk¹⁸. Van de wapenuitrusting van het leger hebben we wel een goed beeld omdat Willem heeft laten vastleggen hoe zijn leger zich hoort te bewapenen. Van wie financieel draagkrachtig genoeg is, wordt verwacht dat hij een maliënkolder, leren vest ('wambuis'), een wapenrok en een helm met vizier draagt. Met platen worden delen van het lichaam beschermd¹⁹.

Nadat Utrecht is omsingeld, valt het leger van Willem IV op woensdag 8 juni 1345 aan. De aanval komt niet als een verrassing. De stevige Weerdpoort, Tolsteegpoort, Wittevrouwenpoort en Catharijnepoort zijn hermetisch gesloten. Zes weken lang duurt de belegering en het moet een spectaculair gezicht zijn geweest om de banieren van de ridders van adellijke geslachten uit Zeeland, Holland en Henegouwen te zien wapperen. Begin juli sluit ook de oom van Willem IV, Jan de Beaumont, zich bij de strijd aan. Net als Willem IV is De Beaumont een mannetjesputter. Al vanaf zijn 15de is hij betrokken bij veldslagen en belegeringen en hij zal in zijn leven bij twintig militaire operaties betrokken zijn²⁰. Ook de troepen van de nog piepjonge Hertog Reinoud III van Gelre die zijn vader is opgevolgd doen mee aan de strijd. Zelfs de broer van bisschop van Arkel, Jan heer van Arkel heeft zich achter Willem geschaard. Van je familie moet je het hebben.

Spectaculair gezicht of niet, militair gezien is het beleg niet bijster indrukwekkend. Stenen tot wel 250 kilo worden met de blijdes - die honderden meters van de stadswal staan opgesteld - weggeslingerd. Maar de stadswal, die nog niet helemaal van steen is en glooiend afloopt richting de stadsgracht, blijkt goed bestand tegen de inslagen. De schade blijft beperkt en er vallen slechts zestien doden. Alleen het gebied rond de begin 19de eeuw afgebroken Mariakerk, de huidige Mariaplaats, raakt ernstiger beschadigd. Vandaag de dag zie je in de binnenstad van Utrecht op sommige straathoeken grote keien ('schampstenen') liggen die moeten voorkomen dat voertuigen tegen de gevels rijden. Of de bewering klopt dat deze stenen afkomstig zijn van de beschietingen halverwege de veertiende eeuw, is niet meer te controleren²¹.

¹⁵ Bruin, de, R. ea. (2000). Een paradijs vol weelde. Utrecht, Nederland: Matrijs.

¹⁶ Wagenaar, J. (1791). Vaderlandsche historie, deel 3. Amsterdam, Nederland: Johannes Allart.

¹⁷ Graaf, de, R. (1996). Oorlog om Holland 1000-1375. Hilversum, Nederland: Verloren.

¹⁸ Bruin, de, R. ea. (2000). Een paradijs vol weelde. Utrecht, Nederland: Matrijs.

¹⁹ Graaf, de, R. (1996). Oorlog om Holland 1000-1375. Hilversum, Nederland: Verloren.

²⁰ Hoppenbrouwers P.C.M. (2010), 'Ridders en hun ruiters. Het krijgsbedrijf in Holland en Brabant gedurende de veertiende eeuw'. In: Damen M., Sicking L. (Eds.) *Bourgondië voorbij. De Nederlanden 1250-1650. Liber alumnorum Wim Blockmans*. Hilversum: Verloren. 327-349.

²¹ Het beleg van Utrecht in 1345 (1911): Utrecht, Nederland: Hoonte.

De stad wordt vakkundig verdedigd. Vanaf zeven stevige torens, in de jaren erna neemt het aantal toe tot zeker vijftig torens, nemen Utrechtse boogschutters de aanvallers onder vuur. Ook van honger, vaak een geducht wapen in oorlogstijd, lijkt geen sprake in de stad. Willem IV zint daarom op een list en onderzoekt de mogelijkheid om de maar zeven meter brede gracht over te steken met bootjes en de muur met stormladders te beklimmen. Tijdens zijn onderzoek - inderdaad hij voert het zelf uit - wordt hij 's nachts ontdekt terwijl hij met een bootje over de gracht vaart. Een Utrechtse boogschutter mikt raak en schiet Willem in zijn voet²². Hij overleeft het, maar het zegt wel wat over het onstuimige karakter van de 'waanzinnige graaf', dat hij het onderzoek niet aan iemand anders heeft overgelaten.

Ondanks dat de schade beperkt is, besluit Utrecht zich over te geven. Van Arkel is door zijn broer Robert op de hoogte gebracht van het beleg en teruggekeerd uit Grenoble. Hij ziet in dat hij de strijd niet kan winnen en op 22 juli wordt, na bemiddeling door Jan van Beaumont, een bestand gesloten. Onderdeel van het bestand is de vernederende eis dat vierhonderd Utrechtse burgers "in ijdel en ongehordt, bloetshoefte ende baervoet" om vergiffenis moeten smeken. En dat de Gunterlingen weer in hun oude posities worden hersteld. Willem heeft zijn invloed in het Sticht veiliggesteld, maar zonder de stad in te nemen. Toch is het bestand niet alleen gunstig voor Utrecht, het maakt ook de weg vrij voor Willem om direct Friesland aan te vallen. Een jaar eerder heeft hij dit al willen doen, maar moest toen de aanval uitstellen vanwege de winter²³.

*Utrechters vragen vergiffenis aan Willem IV na beleg van Utrecht.
Bron: Nationaal Archief, Den Haag, Graven van Holland (circa 1450).*

²² Graaf, de, R. (1996). Oorlog om Holland 1000-1375. Hilversum, Nederland: Verloren.

²³ Janse, A. (1993). Grenzen aan de macht. Den Haag, Nederland: Hollandse Historische Reeks.

Na de belegering en overgave van Utrecht, gaat Willem IV daarom direct door naar Friesland. Proviand voor de veldtocht haalt hij uit alle windstreken; koeien en varkens uit Noord-Holland, brood uit Amsterdam en Haarlem. Scheveningen levert kabeljauw en vijfhonderd vaten bier uit Hamburg moeten het stof van de veldslag uit de kelen van zijn soldaten spoelen²⁴. Zijn leger gaat op weg om na Utrecht ook Friesland te onderwerpen. Hoewel de Friezen bereid zijn stevige concessies te doen om een oorlog te voorkomen, zet Willem IV door. Het zal dramatisch voor hem aflopen.

Al vanaf de 12de eeuw claimen opeenvolgende graven van Holland het recht op Friesland. Om dat te begrijpen moeten we terug naar 1165. In dat jaar reist Fredrik I, keizer van het Heilige Roomse Rijk, naar Utrecht. Het Heilige Roomse Rijk is een politiek verbond waar Utrecht, en andere delen van wat we tegenwoordig Nederland noemen, bij horen. Ook Friesland en Holland zijn hierbij aangesloten. Frederik, die vanwege zijn rode baard luistert naar de bijnaam 'Barbarossa', is in Utrecht om een ruzie te beslechten tussen de graaf van Holland en de bisschop van Utrecht over de rechten van Friesland. Keizer Barbarossa neemt dan in zijn 'onmetelijke wijsheid' het opmerkelijke besluit dat het bestuur van Friesland tussen beide kemphanen wordt verdeeld. Het botert echter zo slecht tussen de graaf van Holland en de bisschop van Utrecht, dat van een gezamenlijk bestuur geen sprake is. Door het machtsvacuüm dat hierdoor ontstaat, kan de Friese vrijheidsgedachte wortel schieten. De onbewezen legende dat Karel de Grote al in het jaar 800 vrijheidsprivileges aan de Friezen heeft geschonken is gaan leven in de hoofden en harten van de Friezen. Begrijpelijk dus dat de aspiraties van Willem IV niet met erg veel enthousiasme in het hoge noorden worden ontvangen.

Onderwaterarcheologen hebben jarenlang onderzoek gedaan met specialistische duikapparatuur in de hoop resten te vinden van het Sint-Odulphusklooster. Het klooster, dat in 838 is gebouwd door de missionaris Odulphus die de Friezen tot het Christendom wilde bekeren, lag een kwartier ten noordwesten van de stad Stavoren. Stormvloed en drassige veengronden onder het klooster weggespoeld en het klooster is in de golven van de Zuiderzee²⁵ verdwenen. Maar op 26 september 1345 speelt het klooster de hoofdrol in de oorlog tussen Holland en Friesland. Die dag vaart Willem IV namelijk vanuit Enkhuizen naar Friesland²⁶ met een Hollands-Henegouwse invasiemacht van tussen de twaalf- en vijftien duizend mannen, waaronder een groot aantal hoge edelen²⁷. Willem valt de Friezen met een kleine voorhoede ten Noorden van het klooster aan. Terwijl zijn oom Jan van Beaumont, die zoals bekend ook heeft meegedaan aan het beleg van Utrecht, het klooster vanuit het Zuiden benadert met de hoofdmacht. Willem doet zijn reputatie eer aan en stormt op de Friezen af, nog voordat Jan van Beaumont hem te hulp kan schieten. Zijn leger wordt door de Friese boeren meedogenloos verslagen. De pas achtentwintigjarige graaf sneuvelt op het slagveld en de restanten van zijn leger gaan zonder hem terug naar Amsterdam. Jan van Beaumont raakt gewond maar kan ontsnappen.

²⁴ Waller Zeper, S.A. (1914). Jan van Henegouwen, heer van Beaumont. Bijdrage tot de geschiedenis der Nederlanden in de eerste helft der veertiende eeuw. Den Haag, Nederland: Martinus Nijhoff.

²⁵ Zandstra, A. (2010). Eindrapportage Onderzoek naar restanten van het klooster van St. Odulphus bij Stavoren. Leeuwarden, Nederland: Stichting Archeos Fryslân.

²⁶ Janse, A. (1993). Grenzen aan de macht. Den Haag, Nederland: Hollandse Historische Reeks.

²⁷ Mol, J. (2007). Tussen Staveren en Warns. *Plaatsen van herinnering*, 1. 228-239. Amsterdam, Nederland: Bert Bakker.

Als Willem nog een kleuter is, wordt hij uitgehuwelijkt aan de pasgeboren Johanna van Brabant. Nadat hun huwelijk gesloten is raakt Johanna zwanger, maar het kindje sterft in het kraambed²⁸. Willem laat verder geen wettige kinderen na waardoor het onzeker is wie hem op zal volgen. Johanna van Brabant ziet er vanaf, waarschijnlijk omdat haar vader niet wil opdraaien voor de schulden die Willem door alle oorlogen heeft gemaakt²⁹. Een van de zussen van Willem, Filippa, is getrouwd met de Engelse koning Eduard III en hij maakt aanspraak op de gebieden, maar zonder succes. Ook Jan van Beaumont is een voor de hand liggende keuze, hij is als oom van Willem IV de naaste mannelijke bloedverwant. Maar de keizer van het Heilige Roomse Rijk, Lodewijk IV van Beieren, beslist anders. Hij wijst een andere zus van Willem aan als opvolger. Margaretha II is namelijk niet alleen de zus van Willem, maar ook de vrouw van Keizer Lodewijk. Geen wonder dus dat de keuze op haar valt.

Als Keizer Lodewijk zijn vrouw Margaretha begin 1346 met het graafschap Holland beleend, is het stadsbestuur van Utrecht helemaal op de hand van bisschop Jan van Arkel. Nu Willem IV dood is, weet van Arkel zijn macht uit te breiden. Hij maakt dankbaar gebruik van de verzwakte positie van het graafschap Holland. Als de strijd tussen de Lichtenbergers en de Gunterlingen weer oplaait en op de Plaats in de Utrecht (de huidige stadhuisbrug) een massale vechtpartij uitbreekt, worden de Gunterlingen opnieuw uit de stad verbannen. In totaal zeshonderd tegenstanders van de Lichtenbergers en van Van Arkel worden verbannen wegens “verzet tegen de bisschop en de gilden, omdat ze de raad wilden afzetten en zelf het bestuur in handen wilden nemen”. Niet alleen in de stad laat Van Arkel zijn spierballen zien, hij herovert ook delen van het Sticht die door de gesneuvelde graaf van Holland waren ingenomen. Margaretha wordt zelfs gedwongen voor twee jaar vrede te sluiten³⁰. Het is een voorbode voor de succesvolle politiek die Van Arkel nog twee decennia voert om zijn vervallen bisdom weer tot bloei te brengen.

Margaretha vertrekt eind 1346 naar Beieren om daar haar echtgenoot Keizer Lodewijk te steunen. Vijf keurvorsten, die gesteund worden door de paus, hebben namelijk een tegenvorst gekozen. Hierdoor raakt Lodewijk in een burgeroorlog verzeild³¹. Margaretha benoemt vanwege haar vertrek hun dertienjarige zoon Willem V als tijdelijke stadhouder van Holland, Zeeland, Henegouwen en Friesland. Een raad onder leiding van Jan van Beaumont voert het eigenlijke bewind³². Deze situatie duurt echter niet lang, want Margaretha laat op 5 januari 1349 in München een oorkonde opmaken waarin ze afstand doet van Holland, Zeeland en Friesland. Henegouwen wil ze houden en zal pas na haar dood overgaan op Willem. Margaretha verbindt echter torenhoge financiële eisen aan de overdracht, onder andere om haar oorlogsschulden af te betalen. Dit stuit op veel weerstand en haar eis wordt afgewezen.

Politiek en militair staat de jeugdige Willem V echter zwak. Bisschop van Arkel gebruikt de situatie om - nog voordat het bestand dat hij met de moeder van Willem heeft gesloten is afgelopen - gebieden te heroveren. De bodem van de schatkist van Willem is in zicht en hij mist de financiële middelen voor een beleg van de stad Utrecht zoals zijn vader wel heeft gedaan. Dus er volgt opnieuw

²⁸ Sleiderink, R. *Johanna van Brabant, Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: <http://resources.huysens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/JohannavanBrabant>

²⁹ Brokken, H.M. (1982). *Het ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten*. Zuthpen, Nederland: Walburgpers.

³⁰ Rutgers, C.A. (1970). *Jan van Arkel, bisschop van Utrecht*. Groningen, Nederland: Wolters-Noordhoff.

³¹ Graaf, de, R. (1996). *Oorlog om Holland 1000-1375*. Hilversum, Nederland: Verloren.

³² Jansen, H.P.H. (1966). *Hoekse en Kabeljauwse twisten*. Bussum, Nederland: Van Dishoeck.

een bestand, dat tot november 1348 duurt. Uiteindelijk eindigt de strijd in 1349 in het voordeel van van bisschop van Arkel. De machtsverhoudingen zijn verschoven in het voordeel van het Sticht.

In april 1350 besluit Margaretha dat ze het bestuur van haar gebieden weer zelf op zich neemt en ze herroept alle besluiten die haar zoon heeft genomen. De manier waarop ze haar gebieden ondergeschikt maakt aan haar eigenbelang in combinatie met de eerdere hoge financiële eisen wekt wrevel op. En zorgt ervoor dat onder groepen edelen en door steden zoals Haarlem, Amsterdam en Leiden wordt nagedacht over de positie van onderdanen ten opzichte van de vorst. Onder haar zoon Willem V hadden de edelen namelijk meer inspraak gekregen in het bestuur en de financiën. De edelen en steden besluiten daarom samen te gaan werken en sluiten de zogenaamde Kabeljauwse verbondsakte waarmee ze zich achter Margaretha's zoon Willem scharen. Een groep edelen blijft echter loyaal aan Margaretha en zien haar rol als door god gegeven. Zij sluiten als reactie op de Kabeljauwse verbondsakte de Hoekse verbondsakte. In 1351 vindt dan een Kabeljauwse staatsgreep plaats waarbij Willem ten koste van zijn moeder een greep naar de macht doet. Een oorlog tussen moeder en zoon is dan onvermijdelijk³³. De Hoekse en Kabeljauwse twisten zijn geboren en zullen nog ongeveer honderdvijftig jaar duren.

Het lichaam van Willem IV blijft nog meer dan 50 jaar in een klooster in Friesland. Pas in 1396 wordt zijn gebalsemde lichaam door zijn kleinzoon Albrecht van Beieren weggehaald. Zijn lichaam is waarschijnlijk tijdelijk bijgezet in de Hofkapel op het huidige Binnenhof in Den Haag. Bij opgravingen in 1770 zou zijn lijkst zijn gevonden en aangenomen wordt dat hij is herbegraven in Frankrijk³⁴.

³³ Brokken, H.M. (1982). Het ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Zuthpen, Nederland: Walburgpers.

³⁴ Pelt, R.J. van en Tiethoff - Spliethoff, M.E. (1984). Het Binnenhof. Van grafelijke residentie tot regeringscentrum. Dieren, Nederland: de Bataafsche Leeuw.

Bronnen

Aa, van der, A.J. (1852-1878). Biografisch woordenboek der Nederlanden. Haarlem, Nederland: Brederode.

Brokken, H.M. (1982). Het ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Zuthpen, Nederland: Walburgpers.

Bruin, de, R. ea. (2000). Een paradijs vol weelde. Utrecht, Nederland: Matrijs.

Graaf, de, R. (1996). Oorlog om Holland 1000-1375. Hilversum, Nederland: Verloren.

Het beleg van Utrecht in 1345 (1911): Utrecht, Nederland: Hoonte.

Janse, A. (1993). Grenzen aan de macht. Den Haag, Nederland: Hollandse Historische Reeks.

Jansen, H.P.H. (1966). Hoekse en Kabeljauwse twisten. Bussum, Nederland: Van Dishoeck.

Jansen, H.P.H. en Hoppenbrouwers, P.C.M. (1979). Heervaart in Holland. *BMGN - Low Countries Historical Review*, 94(1), pp.1-26.

Hoppenbrouwers P.C.M. (2010), 'Ridders en hun ruiters. Het krijgsbedrijf in Holland en Brabant gedurende de veertiende eeuw'. In: Damen M., Sicking L. (Eds.) *Bourgondië voorbij. De Nederlanden 1250-1650. Liber alumnorum Wim Blockmans*. Hilversum, Nederland: Verloren. 327-349.

Mol, J. (2007). Tussen Staveren en Warns. *Plaatsen van herinnering*, 1. 228-239. Amsterdam, Nederland: Bert Bakker.

Molhuysen, P. (1911-1937). Nieuw Nederlands biografisch woordenboek. Leiden, Nederland: Sijthoff.

Onbekend. (1911). Het beleg van Utrecht in 1345: historische toelichting ter gelegenheid van het 55ste lustrum der Utrechtsche Hoogeschool. Utrecht, Nederland.

Pelt, R.J. van en Tiethoff - Spliethoff, M.E. (1984). Het Binnenhof. Van grafelijke residentie tot regeringscentrum. Dieren, Nederland: de Bataafsche Leeuw.

Rutgers, C.A. (1970). Jan van Arkel, bisschop van Utrecht. Groningen, Nederland: Wolters-Noordhoff.

Sleiderink, R. Johanna van Brabant, *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/JohannavanBrabant>

Struick, J. (1981). Utrechts Beziehungen zum flachen land im mittelalter. Keulen, Duitsland: Buhlau

Wagenaar, J. (1791). Vaderlandsche historie, deel 3. Amsterdam, Nederland: Johannes Allart.

Waller Zeper, S.A. (1914). Jan van Henegouwen, heer van Beaumont. Bijdrage tot de geschiedenis der Nederlanden in de eerste helft der veertiende eeuw. Den Haag, Nederland: Martinus Nijhoff.

Zandstra, A. (2010). Eindrapportage Onderzoek naar restanten van het klooster van St. Odulphus bij Stavoren. Leeuwarden, Nederland: Stichting Archeos Fryslân.

Tenslotte

Dit artikel is een aanvulling op het boekje 'moord door het slagersgilde', een historische biografie over het onstuimige leven en de gruwelijke dood van Bernt Proeys (1355 - 1425), burgemeester van middeleeuws Utrecht. Het artikel is ook als los verhaal te lezen. 'Moord door het slagersgilde' is te vinden op www.utrechtvroeger.com

Andy Palmen (2019) Utrecht. Voor vragen of correcties bereikbaar via ammpalmen@gmail.com